

91.82
1241

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XI, св. 7—10.

БЕОГРАД, 1961.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: Падежне синтагме с предлогом <i>за</i> . . .	207—225.
2. М. Павловић: Објашњење једне појаве формалне некон- груенције у броју	226—228.
3. Св. Марковић: Из правописне праксе	229—233.
4. А. Пецо: Облици топонима у књижевном језику	234—248.
5. Мидхат Шамић: Нека запажања о правилима новог <i>Правоииса</i> у вези с писањем туђих имена	249—254.
6. Душанка Игњатовић: Откуда именици <i>глад</i> два рода и две промене	255—259.
7. Из лексикологије	
I. Д. Барјактаревић: <i>Пракљача, йорајка, йераљка,</i> <i>йерач</i>	260—262.
II. Драгољуб Д. Јеремић: О глаголу <i>обресити</i> <i>(се), обрейти се</i>	262—269.
III. Берислав М. Николић: Етимолошки приноси	269—272.
8. Милоје Р. Николић: Прилози упознавању живота и рада Александра Белића	273—304.
9. Језичке поуке	305—310.
10. Регистар	311—328.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

БЕОГРАД

1961.

Слог: Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића бр. 5.
Штампа: Графичко предузеће „Радиша Тимотић“, Београд, Обилићев Венац 5

НАШ ЈЕЗИК

Књига XI

Нова серија

Св. 7—10.

ПАДЕЖНЕ СИНТАГМЕ С ПРЕДЛОГОМ ЗА

1. У служби означавања односа међу облицима речи предлог *за* је везан за неколике падежне синтагме; он се, како је одвећ познато, слаже с генитивом, акузативом и инструменталом. А поједине синтагме с овим предлогом и у границама појединих од наведених падежа, семантички се, па и синтаксички, разликују међу собом. Његово основно значење је, међутим, прилошком страном својом доста једноставно. Предлог *за* се у синтагмама за које је везан употребљава за означавање да се штогод креће (не мислим само конкретно креће, и ово знатно ређе) за чим другим, да се налази за чим, да крећући се доспева у тај положај, да долази иза чега и да је нешто везано за друго што.

2. а) Предлог *за* претежно означава однос намене — врши, дакако, детерминативну функцију. А у тој се функцији најчешће употребљава с обликом акузатива, кад као допуна управне речи, а кад — претежније као њена одредба:

Ту су разни коштани и земљани предмети за украс (Ј. Жујовић, Камено доба, 100). — Разбијали су и преносили камен за зидање кућа (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, 107). — Па удари намет за трошак краљевске славе (А. Шеноа, Клетва, 379). — Могао је дати само три талона за објед (Стј. Крањчевић, превод Златног телета од Иља и Петрова, 15). — Заборављао је гасити свијетло у простору за *ојћу ујојребу* (Исто, 141). — Дјевојке већ бијаху обукле одијела за купање (В. Назор, Новеле, 242). — Све су погодбе ту да се развије за веће — зрелије резултате (М. Богдановић, Стари и нови I, 194). — Празно мјесто за овог човјека хлепит ће да се испуни (В. Калеб, Понижене улице, 313). — Искупили се око младића који је свирао у хармонику за уста (Ј. Поповић, Истините легенде).

Иако означава појам коме је нешто намењено, уколико је то предмет (а под предметом се подразумева и биће), ова предлошко-акузативна веза одређује именицу — и у ствари је атрибут те именице, а само ако се односи на глагол, онда је она његова допуна.

б) На сличан начин, за једва осетну нијансу друкчију, имамо намену и у случајевима где се акузативом с предлогом *за* означава с ким се некој женској особи спрема брачна веза, с киме она ступа у ту везу и с киме јест у њој, нпр.:

Да он проси лијепу дјевојку за Максима за сина својега (Нар. п., Женидба Максима Црнојевића). — Млад ме проси за стара ме дају (Вук, Нар. п. I, 392). — И вјенчаше Косу за Годора (Исто III, 24). — Како се могла одлучити да пође за тог незграпног човјека (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 61). — Добро је удата за једног свог колегу (разг.). — Тада пође за неког кројача из Водњана (Јб. Јонке, превод Хашекова Доброг војника Швејка).

Овде је, како видимо, акузатив с предлогом *за* глаголски детерминатив, и то његова допуна.

3. И у служби допуне глаголима и изразима непотпуног значења у предикату предлог *за* с акузативом не представља опет какво друкчије него опет значење намене. Очевидно у пословици: Ко неће брата за брата, он ће туђина за господара — везама за брата и за господара означава се за шта се, у првом случају, не жели наменити брат, а за шта ће у другоме случају, по сили прилика, бити намењен, тј. наметнут, туђин. У овој се служби, истина, како је познато, употребљава каткад и везник *као* с истим падежом или с обликом номинатива, а гдекад и инструментал, дакако и без везника и без предлога. А и без обзира на то да ли се у неком примеру употребљеном с акузативом и предлогом *за* место овог у истој функцији може употребити који други облик, — предлог *за* с акузативом у њој не излази из сфере значење намене. Ово потврђују примери:

И гради се за доброг јунака (Хрв. нар. пј. 8, 87). — Рече ми како се узда да му нећу примити за зло (Јб. Недић, превод Векфилдског свештеника Оливера

Голдсмита, 152). — Шрапнелска зрна узеше их за мету (Дис, Песме, 137). — Кад сам дошао за адвокатског приправника, изнајмио сам собу (В. Петровић, Варљиво пролеће, 160). — Лица која буду оглашена за инвалиде (Мјесечник 1926, 407). — Поставит ћу те за министра у Кашмиру (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 13).

4. Упадљиво је друкчија нијанса намене, али је ипак нијанса намене, у предлогу за с акузативом за означавање односа какав имамо у примерима:

Рекао је велики песник за слободу и заштиту сиротиње (Ј. Скерлић, Светозар Марковић, 34). — Може се њим постићи савршен осећај за лопту (Предраг Б., Тенис, 270). — Спровод је кренуо спорим кораком за шетњу (Ј. Торбарина, превод Вулфове Године, 72). — Морају служити као основа за успех (Антологија филозофских текстова Бошњака и Филиповића, 8). Овде бисмо место акузатива с предлогом за могли употребити генитив (*Рекао је велики њесник слободе и заштите* итд.). Овај падеж у наведеним и сличним случајевима је своје врсте посесивни генитив, а припадање је опет — ово није ни несхватљиво ни непознато — намена посебне врсте. Иначе, исто није тешко схватити да је акузатив с предлогом за у овом, као год и у примерима из тачке 2.а), претежније одредбеног карактера.

5. Такође посебне врсте намену, унеколико друкчију и од ове и од осталих, имамо и у случајевима као што су:

Објесе је о врата од града | за њезину велику срамоту (Вук, Нар. п. 6, 147). — Те су већ легли сви забравив за стражу сасвим (Маретић—Ившић, превод Хомерове Илијаде, 196). — Не бих рекао да је тако пријемљив за туђе осјећаје (С. Крешић, превод Бајки О. Вајлда, 187). — За срећу да се господар Лукша замислио (И. Војновић, Дубровачка трилогија, 98). — На страну његова (Русовљева) ... теорија о урођеној доброту и мржњи за цивилизацију (Ј. Дучић, Сабрана дела 5, 17).

И овде је оно што се казује управним глаголом усмерено на појам с именом у акузативу уз који стоји предлог *за*, а с којим се, баш зато, напоредо и, свакако можемо рећи, знатно чешће у књижевном језику, и то много обичније у говорним областима на истоку наше језичке територије, употребљава предлог *на*. Иако су сви наведени примери с предлогом *за* узети из писаца западних и југозападних крајева, ми не можемо тврдити да исту ову предлошко-именичку везу с потпуно истим значењем нећемо чути у народу, а гдекад и код писаца срести, и на истоку. Али би тамо несумњиво много обичнији били наведени примери у облику: *Објеси је о враћа од града на њезину велику срамоју.* — *Те су већ легли сви заборавив на сѣражу сасвим.* — *Не бих рекао да је иако пријемљив на њуђе осјећаје.* — *На срећу се господар Лукша замислио.* — *На сѣрану његова теорија о урођеној добродуши и мржња на цивилизацију.* Они овакви, штавише, у нешто већој мери одговарају нашем језичком осећању него у облику с предлогом *за*.

6. И у функцији допуне глаголима: *знаји*, *мисли*, *говори*, *бригу* и сл. акузатив с предлогом *за* у ствари означава коме, односно чему је намењено оно што се казује тим глаголима, нпр.:

Тко говори бијеса за Медведград (А. Шеноа, Клетва, 431). — А не мислим за њих ни за Турке (П. П. Његош, Горски вијенац, 19). — Јадан човек за љубав не знаде (Ј. Ј. Змај, Певанија, 140). — Мислила је за кућу, за Ахмета (Е. Мулабдић, Зелено бусење, 121). — Живиш тако у самоћи не знајући ни за каква ужитак (С. Крањчевић, Трзаји, 100). — Јесте ли се побринули за мјесто (Стј. Крешић, превод Бајки О. Вајлда, 364). — Час је кад куш и смил још не знају за се (В. Назор, Етерика, 277). — Никад у животу није знао ни за мрачну шуму, ни за тамну стазу (Ј. Дучић, Дела 5, 61). — Уживаше када би чуо да се за њ говори (С. Сремац, Приповетке 2, 71). — И за род његов је питао (Маретић — Ившић, превод Илијаде, 137).

Ми сматрамо да је занимљиво нагласити да је и овде оно што се казује управним глаголом усмерено на појам с именом у акузативу уз који иде предлог *за*, да и ту овај предлог, према

томе, означава намену јер изражава кретање за оним појмом уз чије име стоји. Ово у свим таквим случајевима, без обзира на то какве се предлошко-падежне синтагме напореда са овом могу употребљавати. А потребно је свакако рећи и да су јој, ако не у свему по семантичкој, — по синтаксичкој вредности њиховој свакако потпуно еквивалентне локативне синтагме с предлогом *о*. Још више, да је глаголу *мислићи* и *чешћа* и обичнија допуна у акузативу с предлогом *на* (исп.: *А не мислим на њих ни на Турке*).

7. И оно што се врши с каквом намером, ради остварења неког циља, у ствари је намењено томе циљу, па зато ни намеру не можемо одвајати од намене. У примеру: *Борба за индивидуални ојсџанак њресџаје* (Антологија филозофске мисли Бошњака и Филиповића, 476) — каже се да је борба намењена индивидуалном опстанку, ради којег се она као ради циља води. Тако исто и у реченици: *Од својих књига и за своје књиге* је живео — говори се да је живео ради својих књига, а истовремено и да је његов живот на изврстан начин био намењен тим књигама. Онај о коме се овде говори тежио је књигама, том тежњом је ишао за њима. Исту тежњу циљу ради кога се врши оно што се казује управним глаголом означава се акузативном синтагмом с предлогом *за* у примерима:

Кад не казах за те хитре ноге, ја не казах за варљиве очи (Нар. п. Стари Вујадин). — Молимо за његову душу (А. Шеноа, Клетва, 444). — А они су жртвовали себе, своју љубав, једно за Лајпциг, друго за мајсторске еполете (М. Ускоковић, Дела, 211). — Нека се сами ту у средини боре за Хелену (Маретић—Ившић, превод Илијаде, 54). — Не дао бог да бих ја за вољу своју крњио (Великановић М., Сријемске приче, 64). — Многа се крв лила за те (П. Кочић, Дела I, 393). — Сада је сигуран да би му син писао за новцац (Д. Ђосић, Корени, 24).

Иако би се по смислу у понеком од случајева ове врсте место акузатива с предлогом *за* могла употребити генитивна синтагма с предлогом *ради*, — не може се рећи да би ова синтагма и семантичко-синтаксички била еквивалентна синтагми с акузативом и предлогом *за*, јер у првом случају имамо аблативно, а овде ипак

значање намене, и прецизније исказано управљање акције за оним чему се тежи као циљу који се жели остварити.

8. Ово још не значи да се предлогом *за* и обликом акузатива уз који он стоји не означава и узрок од кога потиче оно што се казује управном речју, глаголом или другом којом. То нам потврђује чињеница што би се у случајевима као што су:

За малу ствар покрве се међу собом (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, 21). — Бољела га је глава и за мршаву кесу (А. Шеноа, Клетва, 43). — Но та туга није била баш за сами догађај (Е. Мулабдић, Зелено бусење, 100). Доказиваше ватрено да за крађу треба да постоји смртна казна (Р. Домановић, Дела I, 52). — Он је за Милетића једном у затвору лежао (В. Петровић, Варљиво пролеће, 88). — Има нешто што не умире за људско срце (Ј. Дучић, Сабрана дела 4, 79). — У страху за љубав испитујем срце (Д. Цесарић, Освијетљени пут, 21) —

— место акузатива с предлогом *за* семантички могао употребити генитив с предлогом *због*. Али макар да у овим и оваквим примерима, у некоме мање а у некоме више, смисао допушта овакву замену — синтаксички ипак акузативна синтагма с предлогом *за* има преимућство, јер се њоме означава да оно што се казује управном речју иде управо за појмом с именом у акузативу, да је тј. усмерено у правцу тога појма, да и ту, дакле, имамо на свој начин схваћену намену.

9. Из области значења намене не излази ни замена која се такође казује акузативом с предлогом *за*:

Она није на то научена, па ће вратити мило за драго (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 183). — Зацрвенити се за свога оца (Исто, 640). — Устадоше против тлачитеља својих враћајући им жао за срамоту (М. Боговић, Матија Губец, I). — Пободе у земљу људску главу, која се за крв скинула (Ђ. Сијарић, Живот 1955, 3, 109). — Колико је злата за њу дато (П. Кочић, Дјела 1, 390). — Понудио је спахија Чокорики новац за гај (Исто, 350).

10. а) Акузатив с предлогом *за* има значење усмерености, као посебне врсте намене, и у служби одређивања места иза или

поред предмета (појма) у правцу кога се врши неко кретање и у коме се оно завршава:

Срби се врате за границе Београдског пашалука (Вук, Први и други устанак, 121). — Метни једног ђаурина под синију, а другога за синију (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, 52). — Задену двојнице за појас, па право њој (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота, 49). — Језик за зубе, гурбети једни (А. Матош, Уморне приче, 73). — За зелен шешир стави крило од чешљугара (М. Кашанин, Трокошуљник, 13). — Доћи ће вријеме па ћеш их све заденути за појас (И. Андрић, Приповетке I). — И капу забаци за потиљак (Ћ. Сијарић, Зелен прстен на води, 124).

б) Акузативном синтагмом с предлогом за одређује се и правац кретања према предмету с именом у акузативу, али само ако је то неко место или земља, као у примерима:

У својој журналу пише да смо из Бранковине за у Тополу пошли (П. М. Ненадовић, Мемоари, 165). — Путовао сам лађом за Шабац (Јакшић Ђ., Дела 4, 128). — Нису ово пути за у небо плаво (Исто 1, 149). — Листови иду брзим влаком само ако су адресовани за Пешту или за Ријеку (А. Радић, Сабрана дјела 1, 147). — Лук и кромпир који се у великим количинама извозе за Америку (М. Петровић, Кроз поларну област, 141). — У 10 сати ће кренути за Сарајево (И. Андрић, На Дрини ћуприја, 204). Патрола са сељаком се изгубила на путу за село (Б. Чишлић, Јаруга, 44).

Без обзира на то да ли поред за уз облик именице стоји још који предлог или не, овде је усмереност у правцу акузативом именованог објекта, те тиме и намена, још одређенија. Разлика је међу овим и непосредно претходним примерима само у томе што они не означавају једино усмереност, одн. правац кретања према одређеном месту него и доспевање у место које је иза или, ређе, и само поред именованог предмета, а последњи примери — циљање да се дође у неку од тачака у границама онога што се именује акузативом уз чије име стоји предлог за. А сличност је њихова у томе што и у једним и у другим акузатив с предлогом за врши функцију одредбе места.

11. На известан, опет посебан, начин акузативном синтагмом с предлогом *за* у случајевима какви су:

Агамемнон брата за десницу прими (Маретић-Ив-шић, превод Хомерове Илијаде, 136). — Главар се угризе за усницу (А. Јукић, Из дневника, 135). — Не да се Неша лагати ни вући за нос (М. Глишић, Подвала, 229). — Обојици је она једнако прирасла за срце (Пеција, Приче, 122). — И ту прихватио за њихову јазују (Е. Му-лабдић, Зелено бусење, 193). — Нехотице запне за браз-готину на слепоочници (С. Крањчевић, Бугаркиње, 197). — Он и цијело Змијање били су везани за тај гај (П. Кочић, Дјела I, 348). — Полугласно се смејали и трзали за капуте и лењире (В. Петровић, Варљиво пролеће, 140). — Везују се за нит приповетке (М. Богдановић, Стари и нови I, 192). — Прионуше токе за јелеке, а јелеци за танке кошуље (Нар. песма) —

означава се заузимање места не више на супротној већ на било којој страни појма именованог акузативом и не више само у близини или непосредно до њега, већ и приањање, или прирастање, или чак везивање за тај појам, у чему се опет може уочити и управ-љеност, па, дакле, и намена појму с именом у акузативу.

12. Оно што се казује управном речју може се схватити као намењено и времену, а још пре као везано за време, па зато глагол-ска одредба времена често стоји у акузативу с предлогом *за* као у примерима: *Набраја госије које је за субојш у увече њозвао* (И. Андрић, Приповетке I, 370). — *Да нам дођеће за Нову годину* (разг.). А овом се предлошко-именичком синтагмом може одређи-вати и време у току којег се и за које врши, или до краја којег се изврши радња означена управним глаголом:

Бивале су скупштине за време наших царева (П. М. Ненадовић, Мемоари, 38). — Од срца би желели да се за вечита времена заборави (П. Кочић, Дјела I, 364). — Он је гледа кришом за ове последње три године (Б. Чишлић, Јаруга, 31). — За целу годину заслужио сам само један новчић (Вук, Нар. прип., 50). — За кратко вријеме диже се читава кобасица (П. Кочић, Дела I, 375). — Тада је за тренутак застала у ходнику (Ј. Торбарина, превод Вулфове Године, 25). — За мјесец дана опорави

се коњ као каква птица (Вук, Нар. прип., 34). — Вратиће се за недељу дана (разг.).

13. а) Пошто се време које се овако одређује акузативом с предлогом за увек означава одређеним временским термином, за који се дешава или изврши оно што се казује глаголом, то се та одредба може схватити и као ознака мере времена. А, одиста се, акузатив с предлогом за и уопште употребљава као ознака мере, да се њим одреди за колико се нешто уради, за колико јест или није, за колико бива или не бива:

Копайте ме за сабљу дубоко (Нар. п. 1, 543). — Годишње порасте за метар (разг.). — Размакне их за ширину кундака (Стј. Крањчевић, превод Златног телета Иљфа и Петрова, 31). — Лице му је било за маленкост руменије (Исто, 263). — Одговори дјечак разваливши уста за цијелу дужину лица (Ст. Крешић, превод Пиквиновог клуба од Дикенса, 314). — Кочије су стале за двије куће даље (Ј. Торбарина, превод Године од Вулфа). — Затим се попео још за једну степеницу (Исто, 115). — За длаку не изгуби главу (разг.).

б) Већ у последњем примеру, а и не једино у њему, предлог за с именом у акузативу употребљава се као израз, у пренесеном значењу; за длаку значи: за мало, скоро, *тјек шио није* или штогод слично. Акузативне синтагме с предлогом за или њихови делови тако су употребљени и у примерима:

И мати јој не зна за се (Е. Мулабдић, Зелено бусење, 86). — Пјева онако за себе и хода (П. Кочић, Дјела I, 357). — Говори Марко као за свој рачун (Р. Домановић, Дела II, 13). — Ни за живу главу не могу промијенити (П. Кочић, Дјела I, 236). — Мишљења су ствар за себе (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 30). — Ето писма па сад пут за уши (П. П. Његош, Горски вијенац, стих 1173).

У првом примеру: не зна за се значи: *у бунилу је*; у другом: за себе и у трећем за свој рачун — *на свој начин*; у четвртном: ни за живу главу — *никако*; у петом: ствар за себе — *специјална ствар, ствар своје врсте*; у шестом: пут за уши — *иди на њу, одлази*. Па ипак се најчешће и ту, у изра-

зима, где речи у њима имају пренесено значење, осећа да је за с обликом акузатива везано за реално значење намене ове или оне врсте. А ако који пут, као у последњем од мало пре наведених случајева, и не можемо открити реално значење акузативне синтагме с предлогом *за*, то још не мора значити да и у њему у основи није било то или неко друго од на почетку наведених значења.

14. Једно од таквих значења, и не сада пренесених, има предлог *за* и у генитивној синтагми, у којој с одговарајућим обликом именице најчешће врши службу временске одредбе глагола, нпр.:

Мене царе не хте оженити за младости и лепоте моје (Нар. песма). — Како год је за Турака било (М. Релковић, Сатир, 21). — Каже му да се за живота његова никога не боји (Вук, Даница 3, 202). — Он се за свога века доста наносио експедиционог протокола (М. Глишић, Дела I, 275). — Смеје се људима који су за детињства чували свиње (Л. Лазаревић, Дела I, 372). — Ако сам за живота окусила кашљицу среће, он је тому крив (А. Шеноа, Клетва, 444). — За турског суда, били су мирни као овчице (П. Кочић, Дјела I, 175). — Неће заборавити шта је све претрпјела кад је у тој шуми за магле залутала (В. Назор, Новеле, 590). — Да хоће ударити за ове хладовине (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, 340). — За летњих дана ту је владала хладовина (И. Андрић, Проклета авлија 6, 79). — Небо је ... променљиво и увек лепо, па и за зимских ведрина са њиховом студеном раскоши (Исто, 9). — Објавио [је] познату књигу ... као први израз великих духовних промена које су се за рата у њему догодиле (М. Богдановић, Стари и нови I, 130). — Последњи пут се искрцао за јаке олује (И. Ђипико, Са острва, 180). — Јављали су се вуци нарочито за јаких зима (Бр. Ћопић, Дјечак прати змаја, 125). — Дође први још за дана да се обуче (М. Кашанин, Трокошуљник, 17). — Али се вратила још за видела (И. Андрић, Проклета авлија, 12). — Стрелачка чета не дође за дана (М. Лалић, Свадба, 140). — Виче на коње и соколи их: „Ха вило, ... ха за сунца (Ђ. Сијарић, Зелен прстен на води, 55).

Ми смо навели већи број примера и из више писаца да њима покажемо како се генитивна синтагма с предлогом *за* у функцији временске одредбе употребљава на целом простору нашег језика, како је она обична и код старијих наших писаца и у народним умотворинама, како је употребљавају писци из свих крајева где се говори српскохрватским језиком, и то не само наши класични писци, већ и данашњи. Али ипак треба нагласити да је данас и у разговорном језику и у језику уметничке књижевности наше ова одредба и обичнија и много чешћа у облику с акузативом именице *време* непосредно иза предлога *за*, који се у томе случају слаже с овим обликом, а генитив дакако долази иза њега као допунски детерминатив те, сада акузативне, синтагме: *за време младосѝи, за време живоѝа његова, за време Турака, за време свога века, за време деѝињсѝива, за време живоѝа, за време ѝурског суда, за време магле, за време ове хладовине, за време зимских ведрина, за време раѝа, за време јаке олује, за време јаке зиме*. И у случају како је напред у наведеним примерима, где предлог *за* стоји уз облик генитива, и у случају када имамо исту временску одредбу, али у облику с предлогом *за* уз акузатив именице *време* — ове синтагме значе: док траје оно што се именује генитивом, тј. док траје: *младосѝ, живоѝ, Турци*, управо њихова владавина, *век, деѝињсѝиво* итд. И у последња два примера с временским одредбама *за дана* и *за сунца* опет имамо исто значење: *док ѝраје дан* и *док ѝраје сунце, односно грејање сунца*, али је то значење умерено, пренесено, те су *за дана* и *за сунца* постали изрази који значе: *ѝред сами крај дана, док још није ѝала ноћ* и *ѝред залазак сунца*. Генитивна синтагма с предлогом *за* није ипак добивена елидирањем акузатива именице *време*, како би се на први поглед могло закључити, него се предлог *за* ту слаже с генитивом и означава истовременост, временско, тј., поклапање радње са оним што се казује именом у генитиву, временску везаност, дакле, појма који се означава глаголом за појам с именом у генитиву. А оно што је везано за неко време и припада, на извештан начин, томе времену. У крајњој је линији и овде опет у питању намена.

15. а) А права намена појму у генитиву означава се предлогом *за* уз тај падежни облик у примерима:

Они бјеху витезови огњени за боја (И. Ђорђић, Салтијер XXV). — Ја нијесам одгојила лице за удбињ-

ских младијех Турака (Вук, Нар. п. 2, 22). — Подај барјак ко је за барјака (Исто 3, 26). А кад била у напон дјевојка за љубави и за драговања (Г. Мартић, Осветници 7). — Све се креће што је за оружја (Исто, 90). — Дајте мени дијете ... док је оно још за сисе (Л. Лазаревић, Приповетке I, 100). — Док сам ваљала, ваљала; сад сам за смрти (Ј. Веселиновић, Селјанка 5, 440). — Узгред је полако справљала све што ће требати газди за укопа (Св. Ђоровић, Дјела IV, 396). — Нијесу више твоје руке за тога (Исто, 440). — Товарио [би] пиће за крсног имена (П. Кочић, Дјела, 321). — Пробудио се тек у свитање ... прописно опасан и закопчан као да је спреман за пута (Б. Ђопић, Пролом, 507). — Велик кружац соли који ће хаџија понијети за пута (Ђ. Сијарић, Бихорци, 194).

б) А и намеру, као посебне врсте намену, налазимо у нашем језику означену генитивом с предлогом *за*:

Дарујте ме браћо моја за очију срећна вида (Вук, Нар. п. 1, 126). — Пијмо за нашега добра пута, а нашега добра останка (Вук, Ковчежић, 125). — Напије здравицу за цвјетова и дарова (Вук, Рјечник, 90). — Нуди Давид да се попије још по једна онако за срећна пута (М. Глишић, Дела I, 122). — Држао је кокош или пиле на узици *за образа* (П. Кочић I, 124). — Ја му још једном одвалим ногом у леђа за сретна пута (М. Грол, превод Кармен од Коломба, 77). — Онда за срећна виђења, куцају се чашама (С. Јаковљевић, Српска трилогија, 262). — Можемо тамо за сретна пута испити по једно пиво (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 20).

Ипак је генитив с предлогом *за* са значењем намене, и посебно намере, у српскохрватском језику просторно ограничен углавном на босанско-херцеговачку језичку област, северозападну Србију и суседне крајеве. Лично нам је познато да се у херцеговачком и у неким њему суседним говорима црногорским, а и у говорима западне Србије, намена и намера означавају као у горњим примерима, који су опет, како видимо, узети или из народних умотворина забележених, свакако, у тим крајевима, или нађени у делима писаца с тога подручја. Код градског становништва данас, изузимајући

херцеговачко подручје с кога је таква употреба и потекла, општија је употреба генитива с предлогом *за* само у језичким клишеима здравица, какве имамо у последњим примерима. То важи и за данашњи књижевни језик. И зато се генитивне синтагме с предлогом *за* у функцији допуне за означавање намене и намере, и поред тога што их налазимо код више књижевника, између осталих код Вука Караџића и других неких писаца чији је удео у развоју и богаћењу нашега књижевног језика био врло значајан, као и у говорима који чине најужу основицу књижевног језика, — данас више не могу сматрати општекњижевним.

16. а) Као допуна глаголима кретања, и физичког и духовног, с предлогом *за* употребљава се и инструментал, који, као и акузатив с овим предлогом, најчешће представља неправи објекат управног глагола. Ова предлошко-именичка веза је то пре свега уз глаголе више апстрактног кретања за нечим чему се тежи као циљу који се жели постићи:

Сви су модерни министри финансија посегнули за приликом да ову све ... опћенитију удобност живота опорезују (Стј. Радић, Данашња финансијска знаност, 1, 25 д.). — Амнестијом се иде увек за остварењем извјеснога задатка (Мјесечник, 1926, 295 д.). — Али се у ту сврху не имаде посизати за земљом великих посједника (Исто, 1926, 516). — Ишао је стално за својим циљем, био је слободан (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 375). — Шта су модерни стартови ако нису тежња рафинираности за примитивностима природе (А. Г. Матош, Ново иверје 6, 65). — Индустрија вапи за законом ... о валоризацији (Мјесечник, 1936, 64). — Душа жуди ... за оним што се мили (М. Комбол, превод Дантеова Чистилишта). — Облизивао се за женским чарапама (Вј. Калеб, На камењу, стр. 47). — Почела [је] ма и скривено стремити за ослобођењем из оклопа феудализма (Књижевна република 1924, 266 д.). — Одушеви се и занесе за сваком оригиналном идејом (Ст. Новаковић, Васкрс државе српске, 185). — То су махом били људи из племена ... с бесном жељом за бољим животом (Ј. Цвијић, Говори и чланци I, 33). — Осећали су потребу за својим личним улеша-

вањем (Ј. Жујовић, Камено доба, 191). — Ја сам залутао и вапијем за излазом (В. Петровић, Варљиво пролеће, 64). Он је стално јурио напријед за пјесмом побједе (Љ. Јонке, превод Хашекова Доброг војника Швејка, 344—52). — Он сам плаче за школом (Б. Ћосић, Покошено поље, 295). — Аутомобил је жудња милијунаца за поезијом циганског шатора (А. Г. Матош, Наши људи и крајеви, 65). — Лице јој се згрчи и очи у очају зјану за Перушином (Вј. Калѐб, На камењу, 9). —

б) Од ових се врло мало разликују случајеви употребе предлога за с инструменталом имена појма којему се следи, који се тражи и који се подражава, какав случај имамо у примерима типа:

Ту Ћосић иде за епохом (М. Богдановић, Стари и нови I, 198). Ћосић потеже проблеме, иде за тезом (Исто, 195). — Ремај иде баш за тим (К. Ш. Балски, Биједне приче, 102 д.). — И у физици махисти ропски клипшу за модом (Књижевна република 1924, бр. 4, 7, 251 д.). — За његовим се примером поведоше (Ст. Крешић, превод Пиквикова клуба од Дикенса, 295). — Који је дошао у рат доскора за ратним гласом (Маретић — Ившић, превод Илијаде, 264). — Нека она иде за својом срећом (М. Глишић, Подвала, 257). — Иду за памећу једнога човјека (Т. Сијарић, Зелен прстен на води, 90). — Пођимо и ми за француском кликом (П. Поповић, Из књижевности II, 100). — Тешко томе ко за туђом памети иде (В. Јагић, Изабрани краћи списи, 20). — За градовима се доста касно повела и држава (А. Радић, Сабрана дјела, 15 д.). — Гомила се њихала појући за калуђером (Б. Чиплић, Јаруга, 16).

17. а) Инструментал с предлогом за такође означава циљ и уз глаголе физичког кретања:

И потрче за оружјем Тројци (Маретић—Ившић, превод Илијаде I, 48 д.). — Одлазим за крухом у бијели свијет (Ј. Хорват, Записи, 126). — Али се после ње устаје и одлази за послом (Б. Петровић, Лагано промичу облаци, 48). — У том животу [ће] моћи ... да дође за својим уживањима у све његове кутке (М. Црњански, Сеобе,

181). — Сестре одоше за послом (С. Ранковић, Порушени идеали, 59). — Камо сине, ми чекамо за твојом песмом (Љ. Недић, превод Голдсмитова Векфилдског свештеника, 77). — Сељаци су ћутке брисали окрвављена лица и сагињали се за капама (Б. Ђопић, Пролом, 38). — Већ су се за њим пружале силне ручетине (Стј. Кравчевић, превод Златног телета од Иља и Петрова, 78 д.).

б) Потребно је напоменути да би у трећем од краја примеру, из Љ. Недића, за који се може рећи да је углавном индивидуалног карактера, место инструметала с предлогом за данас скоро сви употребили акузативну синтагму с предлогом на и да је: и у примерима с именицом *јосао* и заменицом *јо* у инструменталу — место овога облика с предлогом за обичнији акузатив с предлогом на. И још нешто: у случајевима какав имамо у Недићеву примеру, и у облику који је код овога писца дат, и у оном другом облику, у каквоме се тај детерминатив скоро једино употребљава, он је у функцији допуне, тј. у функцији неправог предикатова објекта. У примерима с именицом *јосао* у инструменталу, и онда када је у овоме облику, и када јој се даје облик акузатива с предлогом на, иако је појам који дотична именица означава и у једном и у другом облику циљ, — само у првоме случају има функцију допуне, а у другоме се више осећа као одредба.

18. Сродан с циљем, на једној страни, а различан од њега — на другој, и узрок због којег се ствара неко расположење или осећање, или се пак нешто чини у таквим осећањима, такође се употребљава у облику инструметала с предлогом за:

За Бурђем је косу одрезала, | за девером лице нагрдила, | а за братом очи извадила (Нар. песма). — Ништа на свету не би уздахнуло за таквим губитком (Љ. Ненадовић, Писма из Немачке, 4). — Жене су луде за њима (М. Грол, превод Кармен од Коломба, 75). — Ненад поче жалити за школом (Б. Ђосић, Покошено поље, 158). — Мрзим ја луде који јадају за изгубљеним (Стј. Крешћ, превод Вајдлових Бајки, 62). — Жалаше за њим (Маретић—Ившић, превод Илијаде, 445).

19. Видели смо да у случајевима где име у инструменталу значава појам коме се тежи као циљу управни глагол претежно

означава физичко кретање. А поготову такво кретање имамо у примерима типа:

До наврх Везува ишли су за нама (Ј. Ненадовић, Писма о Црногорцима, 27). — Сад је с оцем почео ићи за плугом (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота III, 75). — У торбицу стави парче хлеба и парче сланине па [крене] за стоком (Исто, II, 73). — Јурио је непрестано за овим девојкама (М. Грол, превод Кармен од Коломба, 202). — Одлазим у потрагу за својим кћерима (Стј. Крешић, превод Вајдлових Бајки, 66). — А неколико мушкараца се отисне за њим (Горан, Дани гњева, 63 д.). — Дође нешто касније вукући за собом врећицу брашна (Б. Ђосић, Покошено поље, 109). — Џишмир је ходио тромо ... јер се тако научио [ићи] за коњима (Ђ. Сијарић, Зелен прстен на води, 86) —

и у сличним случајевима где се један појам креће за другим налазећи се стално у простору иза њега.

20. Неки пут се само из целе језичке ситуације, тј. по смислу, како се то обично каже, може одредити да ли се предмети међу којима се просторни однос означава предлогом за крећу или мирују. Свакако су у примерима: Ето Пиквика тик за петама (Стј. Крешић, превод Дикенсова Пиквикова клуба, 13). — Видио је да сам му за петама (М. Беговић, Три драме, 61). — предмети (овде управо лица) у покрету. То нам говори израз бити за петама, који значи *бићи непосредно за неким*, обично у покрету. Једино ако се за петама употреби у правом, ниуколико не пренесеном значењу (Ето вам перо за петама — налази се одмах иза пета), онда ова предлошко-именичка веза значи однос између два предмета, од којих се други налази иза првог.

Функцију оваквог управо односа између два предмета врло често означава предлог за уз облик инструментала:

Разгледа по соби и смотри књиге за огледалом (М. Глишић, Подвала, 168). — За вратима је полица (Ф. Лесковар, Приповијести, 13). — Стоји за кућом док она не изиђе (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота II, 162). — Од тога га нису могле одвратити ни упорне опомене сусједа да за собом гаси свијетло (Стј. Крањчевић, превод Златног телета, 36). — Затворите врата за њим

(разг.). — Чуди се и крсти онај за кацом (П. Кочић, Дјела I, 89). — Све је остало за великом капијом (И. Андрић, Госпођица, 24). — Пас лану за плотом (Ћ. Сијерић, Зелен прстен на води, 101). — Провео је толике године за ђачком клупом (Р. Домановић, Дела I, 12). — Он је био млад и још за скамијом (П. Поповић, М. Видаковић, 24). — За управљачем је сједио уморан шофер (Ст. Крањчевић, превод Златног телета Иљфа и Петрова, 103 д.). — Још од ране зоре смо за дурбинима и осматрамо (Ст. Јаковљевић, Српска трилогија, 195). — Поправља косу за ухом (М. Кашанин, Трокошуљник, 27). — Зачује се ситно за завесом (Исто, 48). — Газда се почеша за ухом (А. Дукић, Из дневника једног магарца, 91 д.).

У наведеним и бројним сличним случајевима овом се везом именичког облика и предлога одређује по месту појам (радња или предмет) казан управном речју, и та веза означава да се нешто налази позади појма с именом у инструменталу (ако тај појам има предњу и задњу страну) или на супротној страни од онога ко дати однос утврђује, иза појма с именом у инструменталу. И често се баш зато напоређо с предлогом *за* уз инструментал у истој функцији, а с једва нешто друкчијим значењем, употребљава генитив с предлогом *иза*. У неким од наведених примера би, штавише, ова веза била обичнија (исп. Поправља косу и за уха. — Зачује, се иза завесе).

21. Али се предлогом *за* уз облик инструментала може одређивати и место с било које стране предмета с именом у овоме падежу. Очеvidно у реченицама:

Њезина слушкиња двори ту за столом (Ст. Крешић, превод Дикенсовог Пиквикова клуба I, 260). — Сви су седели по клупама за дугим храстовим столом (Л. Кнежевић, превод Сјенкјевича Огњем и мачем, 23). — За ручком служио је сам деда Стеван (Ј. Веселиновић, Сељанка, 400). — Гледао је Розе како сједи тамо за чајним столом (Ј. Торбарина, превод Вулфове Године, 134). — За јелом тек видиш шта човек вреди (М. Богдановић, превод Коле Брењона Р. Ролана, 51). — За ручком све си тако ћутала (М. Огризовић, Хасанагиница,

15 д.). — За доручком испрчао сам му како сам про-
вео (Р. Чолаковић, Записи II, 27).

Значење предлога *за* у овим случајевима је мање-више слично са значењем предлога *јоред* или *уз* с одговарајућим падежима, иако се не може рећи да би ове везе у свему биле еквивалентне вези предлога *за* с инструменталом, поготову не у примерима где је у томе падежу име неког обеда, где предлошко-именичка веза има више карактер израза. Она истина ту има и конкретно значење, те ни изблиза није израз у оној мери у којој је то у примерима с именицом *рука*: *Не њође нам за руком узети Пријамов град* (Маретић — Ившић, превод Илијаде, 33). — *Рејко кад сликару може исјасати за руком да на њлајну ухвати и оно што је невидљиво* (Љ. Недић, превод Голдсмитова Векфилдског свештеника, 44). Иначе се, и у овоме и у претходном ставу означава не више било какво кретање за појмом с именом у инструменталу већ мировање.

22. Само привидно, зато што глаголи означавају кретање у правцу појма означеног именским обликом, изгледа да предлог *за* одређује место у којем се завршава кретање у примерима:

За главом јој задјевена лала (Нар. пј. Хрватске, 10 17 д.). — А за ухом му је задјевено (Вј. Калеб, На камењу, 56 д.). — Заурла Проданић бацив врч свој за шљиваром (А. Шеноа, Клетва, 434). — Попуна креће да стигне за гором, за ријеком бригаду (Б. Ђопић, Нова књижевност 1946, 8/481). — За углом наиђе на Воја (М. Лалић, Извидница, 162).

Стварно у свим овим примерима — па и у трећем по реду, који је најспорнији — иако су у њима глаголи кретања, означава место у коме је нешто овакво или онакво, односно у коме се нешто деси тек пошто се у то место стигне: у прва два се види да је по нешто задевено за главом и за увом, у четвртм се каже да се бригада стигне када се буде за гором, за ријеком, а у последњем да се наиђе на Воја када се стигне за угао. Па није невероватно да је и у 3. примеру, који смо унеколико изузели од осталих, писац хтео рећи да је Проданић заурлао пошто је, када је био за шљиваром, тамо бацио врч. Али допуштамо и да је ту писац употребио везу предлога *за* с инструменталом уместо с акузативом,

према честој таквој употреби у народним говорима, која се, и поред тога, не може сматрати књижевнојезичком особином.

23. Предлогом *за* с инструменталом одређује се појам означен управном речју и временски. Њиме се, наиме, означава да овај појам долази по времену иза појма, после појма с именом у инструменталу:

За овим спусти главу па стаде горко уздисати (Б. Атанацковић, Два идола, 9). — Дан за даном, недјеља за недјељом, па и мјесеци клизе неосјети (Л. Лазаревић, Приповетке I, 122). — За разговором дође шала, за шалом игра (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, 73). — Тако ми вазда за тугом долази туга (Маретић — Ившић, превод Илијаде, 400). — За њиховим песништвом у коме почиње преовлађивати машта (Б. Поповић, Огледи из књижевности и уметности, IX). — Одмах за њом буде објављено примирје (Стј. Крањчевић, Превод Толстојева Рата и мира, 473). — Комесар је прегледао лично пушку за пушком (М. Црњански, Сеобе, 32). — Једна пуковнија за другом дочекивала је владара званица корачнице (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 283 д.). — Пролазили су улицом једни за другима (разг.).

У неким случајевима, као у последњем нпр., није сасвим лако утврдити да ли се инструменталном синтагмом с предлогом *за* означава да један појам следује другом у простору или у времену. Ако се хтело рећи да — као што смо претпоставили стављајући овај пример заједно с претходнима — иду улицом једни после других, онда је, дакако, тај пример тачно схваћен. А ако се пак имало на уму да иду улицом у реду једни за другима, реченица којом је то казано морала би се сврстати заједно с примерима у којима се овом синтагмом означава да један појам прати други крећући се у простору за њим, у којима тј. инструментал с предлогом *за* одређује место кретања означаваног управним глаголом. Уосталом, ту и немамо ништа посебно, већ један од бројних доказа како се танане нијансе различних значења у језику међусобно додирују и преливају једна у другу.

М. Сивановић